

ЗА ПЪРВОТО ПРЕДСТАВЯНЕ НА СТАРОНОРДИЧЕСКА ЛИТЕРАТУРА В БЪЛГАРИЯ

ТЕОДОРА ДЖЕБАРОВА

Преди около петнадесет години в българските кръстословици започнаха да се появяват дефиниции като „древноскандинавско народно предание“ и „название на сборник скандинавски легенди“. Естествено търсеха се думите „сага“ и „Еда“. Колкото и неточни да бяха дефинициите, още по-неточни, дори мъгляви се оказаха при проверка представите не само на любителите на кръстословици, но и на самите съставители за понятията, означени с тези две малки думи.

Така се стигна до въпроса: „Колко ли са хората в България, които знаят, че сагите и Еда са не само предания и легенди, а са цяла една литература?“

Доколкото може да се установи, в България никога не са издавани преводи от оригинали на северноевропейска поетична и сагова литература. Някои саги (в превод на други езици) са служили на български учени — историци, литератори и филолози — като източници за техни трудове, където ги срещаме споменати или цитирани. Никой не се е занимавал по-обстойно с тях като литературно явление, никой не ги е превеждал.

В интерес на истината тук му е мястото да се признае, че когато си зададе гореспоменатия въпрос, авторката на настоящите редове не можеше да твърди, че познава основно нордическата литература. Тя не беше специалист, а по-скоро ентузиаст в тази област — ентузиазъм, породен от един учебен сборник на известния шведски филолог и специалист по сагите проф. Едмас Весен и подхранван спорадично от случайно намерени четива.

Последваха години на по-системно четене и проучване, докато се стигна до заключението, че е крайно време българските читатели да бъдат запознати с тази литература, считана за едно от върховете постижения на европейското Средновековие.

Излишно е да се споменават тук някои трудности, срещани при опитите да се събуди интерес към сагите. Може би ще е по-точно да се каже, че интересът вече е събуден, но още няма разбиране за проблематиката. Затова нека се надяваме, че трудностите ще се преодолеят. Първият успех е налице. През 1976 г. в сборника „Северни морски новели“ (ДИ „Г. Бакалов“, Варна; съставител доц. Г. Вълчев) бяха включени две саги: исландската „Сага за Гунлауг Змийски език“ из родовите саги и „Битката край Сволд“ из „Хеймскрингла“ на Снори Стурлусон. Читателите ги посрещнаха добре.

Ето защо вече може да се мисли за едно издание, посветено само на староскандинавската и исландската литература.

Тук следва да се уточни един термин, който ще се употребява по-долу — засега като „временен“, тъй да се каже, „спомагателен“. Това е думата „нордически“. Тя не е приета у нас. Възприетото у нас определение „скандинавски“ обхваща — ако се погледне строго географски — само Швеция и Норвегия. Във филологичните ни представи то включва и Дания. Извън понятието остават Исландия, Финландия и Гренландия. А не бива да се забравя, че макар произходът, първоизточникът на голяма част от тази литература да е скандинавски, тя е достигнала до нас само благодарение на усърдите, в повечето случаи безименни исландски летописци, писатели, съставители и преписвачи. Българската дума „северен“ не може да придобие отсега нататък смисъла на шведското „нурдиск“ или исландското „норайна“, с които се определя тази част на Европа и всичко, принадлежащо към нея. Затова се предлага в този контекст временно да се приеме думата „нордически“, докато се намери по-задоволителна. Тя е образувана по аналогия с думата „скалдически“, която употребява съветският специалист по исландска литература М. И. Стеблин-Каменский.

Още при самата мисъл за съставяне на сборник от нордическо литературно творчество възникват ред проблеми, чието решаване не е лесно.

Най-трудният въпрос — поставен от голямото жанрово и количествено изобилие — е несъмнено *подборът*.

Заставаме пред едно огромно литературно наследство, обхващащо близо десет хиляди страници, от които само исландските родови саги запълват деветнадесет тома с около 5500 страници!

В най-общи черти нордическата литература може да се раздели на пет основни групи:

- 1) Поезия.
- 2) Саги за боговете (митология).
- 3) Саги за древни времена (героичен епос).
- 4) Кралски саги — „Хеймскрингла“ (исторически (?) предания).
- 5) Исландски родови саги.

Първоначалният замисъл беше да се изготви представителен сборник, в който петте жанра на старонордическата литература да са застъпени с по два-три образа. В хода на работата се стигна обаче до убеждението, че такъв сборник не би бил целесъобразен. Вместо да представи по достойнство тази литература на българския читател, сборникът би действувал като нехомогенен конгломерат от откъси — би предизвикал не интерес, а досада.

Освен това българските издателства — по едни или други съображения — не обичат да съчетават в един том поезия и проза. От друга страна, би било доста неуместно да бъдат застъпени всички останали жанрове, а поезията да се изключи.

По тези причини се стигна до заключението, че най-подходящо ще бъде да се пристъпи поединично към отделните жанрове. Наистина това ще увеличи обема на работата, ще забави — или по-точно, ще удължи въвеждането на тази литература във фонда на българската култура. В замяна представянето ѝ ще бъде по-пълноценно.

А тя заслужава именно това.

Сега вече възниква въпросът: от какво да се започне? Затова нека разгледаме накратко петте жанра.

Без съмнение *старонордическата поезия* е изумително явление в световната поезия. Това се отнася за нейните две строго разграничени разновидности. Разграничени, първо, защото са били адресирани към различни обществени слоеве, и, второ, защото са имали съвсем различен произход и приложение. Първата е т. нар. „Еда-поезия“, събрана в „Кодекс Регнус“ или „Старшата Еда“ и в същинската или „Младша Еда“, съставена от Снори Стурлусон (1179—1241). Нейното съдържание е митологическо, философско и нравоучително. Втората е „скалдическата“ поезия, назована така на нейните създатели скалдите, онези стихоплетци — предимно от исландски произход — които странствували из европейския Север и увековечавали със своите стихове подвизите на крале, дворяни и изтъкнати воители. Наред с вече споменатата типична „Еда-поезия“, Младшата Еда съдържа и чудесни образци от скалдическа поезия.

Типологическата особеност на цялото това поетично творчество сигурно би предизвикала интерес и у български литературоведи за сравнителни проучвания. Особено по отношение на българската литература от същото време.

Със своите поетични образи (кенингар), особени поетични думи (хейти) и преиначен словоред средновековната нордическа поезия представлява истински шифър. Преведена дословно, тя би останала за българския читател една загадка, дори безсмислица. За да бъде разбрана, читателят трябва да познава основно скандинавската митология, бита и нравите в онова време и на онова общество, за което е била създадена. Такива предпоставки у нас няма.

Затова смятаме, че още не е настъпило времето за издаване на сборник, посветен на нордическата поезия. Още повече, че съществува друг начин да се разкрие пред българския читател очарованието на това уникално стихотворно майсторство.

За него ще стане дума по-долу.

Под названието *саги за боговете* са известни включените в Младшата Еда разкази на северната митология, които авторът в същност предава като обяснения към, или като връзка между цитираните от него старинни балади (ако бива така да ги наречем, защото нямат нищо общо с френската средновековна балада) за делата и подвизите на боговете, отношенията помежду им и с хората.

В повече или по-малко изменени преразкази и от германски източници някои от тези саги са известни в България като „древногерманска митология“. Добре би било те да излязат в сбита, лаконична форма, в която Снори Стурлусон ги е предал на поколенията, като общонордическа митология. Но в такова издание непременно би трябвало да се включат и „баладите“, а трудностите, свързани с подобно начинание, вече се споменаха.

Тъй нар. саги за древни времена представляват героичен епос в проза. Действието се развива в ранното викингско време (VIII—IX в. н. е.). Изпълнени са с описания на невероятни подвизи и преживелици, свръхестествени събития и квазиминологически тълкувания. Твърде стереотипната конструкция в част от тях навежда на мисълта, че може да са били един вид „приказки за възрастни“, които внасяли разнообразие в дългите вечери на тъмната северна зима. Те не притежават достойнствата на поезията, нито на другите видове саги и затова не са подходящи да станат първи представители на старонордическата литература в България.

Към тази група понякога се причисляват и стоящите малко изолирани *героични саги*. В същност техният произход е континентално-европейски, където се развива и действието им. Запазени благодарение на исландски разказвачи, те се завърнали на континента, за да спечелят нова слава, а в някои случаи и неочаквана преработка — като например „Сага за Нибелунгите“ в оперния цикъл на Вагнер. (Няколко „Песниза Нибелунгите“ са съхранени и в „Кодекс Регинус“.)

Кралските саги, събрани от Снори Стурлусон в сборника „Хеймскрингла“, разказват за живота и подвизите на скандинавските крале. Тъй като претендират (на места сигурно с право) за историческа правда, тяхното издаване би трябвало да се подготви в сътрудничество с историк. За България те биха представлявали особен интерес, тъй като във връзка с многократните посещения на викингите в Миклагард („Големият град“ — Цариград) там на места се откриват допирни точки с нашата история. Би било радостно, ако тези редове допринесат за осъществяване на такова издание в близкото бъдеще.

Като говоря тук за *исландските родови саги* няма да засягаме прастария спор за тяхното начало. Независимо от това дали разказват за исторически събития или са плод на въображението, дали са се породили като летописи или народни умотворения, или пък са били първоначално устни предания, до нас те са стигнали като една голяма литература и така следва да ги разглеждаме.

Както за старонордическата поезия, тъй и по отношение на тези саги може да се говори за уникално явление в средновековната европейска литература. Докато на европейския континент се създават галантни рицарски балади и изящни алегии (достигнали своя връх в „Божествената комедия“ на Данте), в Исландия се заражда едно реалистично самобитно творчество, което няма равно на себе си. И което е по-важно: неговите герои са представители на народа, а не на една благородническа върхушка. Вярно, те принадлежат към първенците на този народ, но такива са станали по заслуги и достойнство.

Исландските родови саги ни разкриват с несравнимо художествено майсторство, дълбока проникновеност и безпощадна правдивост облика на едно общество — далечно, защото е отдалечено от нас по време, място и светоглед и близко, защото е описано тъй човечно и по човешки.

Това ни кара да се спрем именно на исландските родови саги.

Несъмнено за решението допринасят и редица исторически паралели в съдбата на исландския и българския народи: преселници отдалеч, които образуват нова държава; стремителен възход и културно развитие; попадане под чуждо владичество и духовен упадък; освобождаване след многовековно робство и нов подем.

Чрез тези саги българските читатели ще се запознаят частично и със скалдическата поезия благодарение на куплетите, вмъкнати като съставни части в повествованието. Това беше допълнителен фактор, който накара везните да натежат в полза на родовите саги.

От голямото изобилие в този жанр на първо време се избрах следните саги за по-обстойно проучване:

Сага за Егил, син Скалагримов.

Сага за Гретир, син на Асмунд.

Сага за жителите на Лакердова долина.

Сага за Хранкел Фрейсгоди.

Сага за Гунлоф Змийски език.

Сага за Вига—Глум.

Сага за съзаклятниците.

Сага за Торе Кокошкаря.

Няколко от „малките“ саги, които е излишно да се изброяват.

Смятаме за целесъобразно сборникът да обхваща две от „големите“ саги (като се изключи „Сага за Няул“, защото е прекалено дълга, за да влезе в сборник), три от „средните“ и няколко от „малките“ саги, т. нар. „врвчици“ или „парцалчета“ — вероятно защото някои от тях са били части на отдавна загубени саги.

Въведението към този сборник ще трябва да съдържа богата информация. То следва да запознае читателя с историята на Исландия, с мястото ѝ в политическия, икономическия и културния живот на средновековна Европа. Трябва да се задълбочи в светогледа и бита на исландския народ. Трябва да разгледа цялостното развитие на старонордическата литература и мястото на родовите саги в нея. Накратко — то трябва да представлява изчерпателна историческа, социологическа и литературоведска студия. Една нелесна задача. Още повече, че не бива и да е прекалено дълго.

Коментарът не ще постави съставителя на твърде голямо изпитание. Извършена е доста обстойна проучвателна работа, а в помощ ще дойдат и някои коментирани преводи на други езици — на първо място на шведски — от световноизвестни специалисти в тази област. За редица споменати в сагите далности, обичаи и правила на поведение, които са се съхранили до днес в европейския Север, или най-малкото са всеизвестни (и затова остават некомментираны в новоисландските, шведските, немски и английски издания, с които е работено), ще се даде допълнителен коментар. Това не представлява проблем.

Затруднението в същност ще дойде от отношението на българския читател към коментара. Защото той определено не обича да чете коментари, а когато ги чете, е много възискателен към тях. В този случай проблемът ще се състои в това, да се намерят стил и тон, които да привлекат и задържат вниманието на читателя, да го убедят в необходимостта от коментара.

Тук може би трябва да се отбележи, че в редица страни, където сагите се изучават още в училище и стават любимо четиво както на специалисти, така и на т. нар. „обикновен“ читател, съществува практиката те да бъдат издавани по два различни начина. На първо място идват естествено издания с пълния текст, с литературоведско разглеждане и обширен, научно обоснован коментар. Но освен това се правят и популярни издания. В тях отсъствуват някои елементи (самоцелни генеалогически увлечения на автора, излишни повторения и дълги, подробни юридически спорове), които на места спъват повествованието и представляват трудно смилаемо четиво за неспециалиста. Коментарът също се свежда до най-необходимите бележки. По този въпрос заслужава да се помисли.

Преводът без съмнение ще е най-трудната работа в изготвянето на този сборник. Исландските родови саги се отличават със самобитен повествователен стил, на който обезателно трябва да се потърси достоен еквивалент. Разказът се движи като пълноводна река, но току изведнъж в нея се появяват бързеи — живите, изпестрени ту с трагизъм, ту с хумор диалози. Езикът е литературен, без диалектни оттенъци, но въпреки това често действа като „народен“. С малко изключения тонът е сдържан. Стилът впечатлява със своя лаконизъм и своята пестеливост, които се проявяват дори в хиперболични хвалебствия за смелостта и поведението на исландски герои в чужбина и на родна земя.

Следователно трябва да се търсят съответен стил и равностоеен език. Но извън това преводът ще се сблъска с множество съвсем конкретни трудности. Например понятия, свързани с древноисландската къща и с бита на нейните обитатели, каквито изобщо не съществуват в българския език. В сагите с увлечение се разнищват правни положения, разглеждат се съдебни дела. Съвременният български юридически език, създаден след Освобождението от османско иго, гъмжи от чуждици, заимствувани от латински и гръцки. Формулировките му са повлияни от чужди предшественици, главно германски, но също руски и френски, и биха прозвучали съвсем несвойствено в литературен текст от онази епоха. Още повече, че на исландски цялата терминологи-

тия си е именно исландска, сраснала с всекидневното на тогавашния исландец. Малкото документи от правен характер, стигнали до нас от българското Средновековие, не могат да задоволят нуждата от удовлетворителни еквиваленти. Да не говорим за това, че някои исландски законодателни и съдопроизводствени органи и процедури изобщо нямат паралели в нашата правна история. Всичко това следва да се търси упорито и безкомпромисно. Половинчатости и недомълвки няма да свършат никаква работа.

Вече се споменаха скалдическите стихотворения, вилетени в родовите саги. Както цялата нордическа поезия, и те имат строго определена метрика и закони. Смисълът е зашифрован в „кенингар“. Рима нямат, но вместо това са изградени върху алитерация. Просто не ни се мисли за реакцията на читателя пред един куплет от осем стиха с (примерно) единадесет обяснителни бележки под линия и три звездички, които го отправят към коментара в края на книгата! Някои преводачи се хващат за метриката и предават съдържанието само по смисъл. Изчезва „конят на вълните“ и става „кораб“; няма я „виночерпката“, „красителка на златото“ — останала е „жената“. Не можем да се съгласим с подобно „събличане“ на скалдическата поезия. Все едно да отнемем великолепната одеждана феята от приказките и да я облечем с фланелка и джинси. Смятаме, че в този случай е напълно оправдано да се откажем от спазването на метриката (при това българският език по начало е многосричен). Трябва да се положат максимални усилия за придържане към алитерацията и за предаване поне на част от „кенингите“ с поетично равностойни образи. Това без съмнение е постижимо — особено където няма смислова връзка от митологичен характер.

Искаме да се надяваме, че тези размисления, породени от предизвикателството на една голяма цел, каквато е първото издаване на сборник от исландски родови саги в България, ще бъдат посрещнати с разбиране.

Поставихме си една нелека задача със съзнанието, че нейното осъществяване ще бъде принос в съкровищницата на българската култура и ще допринесе за разширяване на кръгозора на българина и за сближаване с един далечен народ. Ще пристъпим към изпълнението на тази задача с високи изисквания към себе си. Българският народ казва: „Мерй се в слънцето, пък дано улучиш луната.“

Дано стане така!